

Történelem olvasmányokban

Végváarak, végbeli vitézek

A XVI. század tárgyalásához.

Részletek Lampérth Géza: *Végváarak, végbeli vitézek* című művéből

...Ennek a mi sokat szenvedett, irigy és gonosz ellenségeinktől sokszor végpusztulásra ítelt, de Isten segítségével a maga őseréjéből mindig diadalmasan talpraállt magyar hazánknak volt már a múltban is a maihoz hasonló állapota. Mintegy 400 évvel ezelőtt, a mohácsi csata után.

Több, mint száz éven át állott már a magyar védő sziklafalként az ázsiai és balkáni török-pogány veszedelem elé, mely nem csupán Magyarországot, de az egész nyugateurópai keresztény műveltséget is megsemmisítéssel fenyegette. Százados, mesébe illő hősi küzdelmek után, amelyek során a Hunyadiak, Kinizsiek, Báthoryak hadvezéri lángeszét s az egyszerű magyar katonák — a Kemény Simonok, Dugovics Tituszok s a többi névtelen hősök elszánt bátorságát egész Európa bámulattal szemlélte, — rászakadt hazánkra a mohácsi gyásznapi sötétsége... Senki sem jött ekkor segítségünkre a vérünkkel védelmezett európai népek közül! Sőt, fájdalom — és ez volt a legnagyobb baj — a magyar is meghasonlott egymással. A pártoskodás egyre gyengítette a nemzet erejét s így következett el Mohács. Az új erőre kapott ellenség rettenetes rést vágott itt a hajdan erős magyar sziklafalon s a résen keresztül mind beljebb-beljebb özönlött hazánk testébe a romboló áradat... Letarolt mezők, égő falvak és városok, rémülten menekülő, vagy rabláncra vert nép jelezte útját. Könny és vér, gyász, pusztulás, siralom előtte, utána...

Ebből a szomorú, sötét magyar éjtszakából ragyogott fel a *Végek* és a *végbeli vitézek* dicsőséges napja!

A Végek, mint a szó maga is mutatja, eredetileg hazánk végei, végső határai voltak. Tudjuk, hol voltak ezek a véghatárok, amikor őket honszerző Árpád apánk, honalapító Szent István királyunk erős karra, bölcs elmével megfundálta. Volt idő, amikor méltó utódok ezeket az őshatárokat messze kiterjesztették, Kárpátoktól az Adriáig; volt idő, amikor »Magyar tenger vizében hunyt el észak, kelet, dél hulló csillaga...« Látuk, hová zsugorodtak ezek a határok Mohács után. (A Balaton—Komárom—Eger—Kassa-vonalra!) És még tovább is zsugorodtak volna, ha oda nem áll ismét a bitorló ellenség elé a magyar hazaszeretet és hősiesség és oda nem kiáltja harsány szóval: »Elég! Innen már csak visszafelé vihet az utatok!«

A végső veszedelemben a pártoskodók is észre tértek és megindult a védekezés munkája. A megcsonkított határokon, az új Végeken köröskörül várakat építettek, a régi várakat, kastélyokat, kőtorokat megerősítették. Új hit lendítette lelkét a száz sebből vérző

magyarságnak, új erő feszítette karját és a nemzetvédő nagy munkában összefogott ur és szolga, szegény és gazdag, nemes és jobbágy. Ki pénzével, ki eszével, ki kardjával sietett a haza védelmére. Fejlették a kővet a bányában, döntötték a szálfákat az erdőben, ásták a földet, rakták a falakat, fonták, sulykolták a palánkokat és sövénykerítéseket; ki amihez értett és amit az ereje bírt. A könnyű győzelemben elbizakodott ellenség meghökkenve látta, hogyan emelkednek előtte egymásután a magyar védőgátak — a végvárak különféle alakban.

Mert a végvárak nem egyformák voltak. Aszerint építették azokat, ahogyan a hely és idő engedte. Egyik nagyobb volt, másik kisebb, egyik erősebb, másik gyengébb, egyik kőből, másik fából és földből való, de mind az öntudatra ébredt magyar erőt, elszántságot, hitet és dacot hirdette!

Várnak csak a nagyobb erősségeket nevezték, a kisebbek neve *kastély* volt. A várak és kastélyok között az egyes városok, községek, majorok is meg voltak erősítve palánkkal és sövénykerítésekkel. A *palánk* fából és agyagból készült. Hatalmas tölgyfaoszlopokat vertek a földbe kettős sorokban, ezeket azután jól megfonták erős, szivós favesszőkkel s a közepét kitöltötték vízzel kevert agyaggal. Jól megsulykolták az agyagot s a legerősebb kőfallal is kiálta a versenyt az ilyen palánk vagy sövény-erősítés. A palánkon azután lövéreket és kémlelő-nyílásokat vágtak. Ez a kitűnő erősítési mód eredeti magyar találmány volt, úgy is hívták: *magyar módra való* erősítés.

A belső várban, melyet »fellegvár«-nak neveztek, volt a löporony, ott őrizték a fegyvereket és mindenféle municiót: ágyut, puskát, hajító-gépet, tüzes labdát, íjat, nyilat, kopját, dárdát, bárdot, pajzsot, a hatalmas vasgépeket, melyek az ellenségnek a falakról való leütésére szolgáltak, azután nagy hordókban a szurkot, amit felforralva szintén a falakon fölkapaszkodó ellenség nyakába zudítottak. A várat széles, mély *árokkal* is körülvezték, amelybe ostrom idején vizet eresztettek. A belső várban volt a gyalog-őrség, a külső vár palánkjai között tanyázott a huszárság, azért ez utóbbit huszárvárnak is nevezték.

Körülbelül másfélszázra rugott ezeknek a végváraknak a száma s közös néven *Végek* volt a nevük. Ezek a végvárak voltak akkor a magyarság vigyázó őrhelyei, őrségük: a *végbeli vitézek*. Az őrséget eleinte a vár urai, a főurak és főpapok toborozták és fizették, majd később, mikor ők már nem bírták a fenntartás terhét, a király vette át őket, így lettek királyi várakká.

Mikor a végbeli vitéz beállott, esküt tett az élő Istenre, ki Atya, Fiu, Szentlélek, egy bizony örök Isten, hogy tisztében hű és igaz lesz, a nemes országnak s kegyelmes urának s a véghelynek mindenekben javára, előremeneteiére s megmaradására teljes tehetsége szerint igyekszik. Ellensége ellenségeinek, barátainak barátja lesz, idegen nemzettel, vagy akárkikkel is az országnak, királynak és a véghelynek romlására, elidegenítésére sem titkon, sem nyilván írással, üzenettel nem praktikal. Az Isten őt úgy segítse!...

Bár a király idegen zsoldosokat (német, cseh, spanyol, olasz, vallon = belga kalandorokat) is fogadott szolgálatába, az igazi végbeli vitéz mégis a magyar katona volt. Ennek is eleje az otthonából és földjéről elűzött magyar nemesség és jobbagyság, akiknek szívében így kétszeresen izzott a keserűség, amit alkalomadtán azután amugy magyarosan ki is öntött vitézi kardja hegyén át a kontyosok tar fejére...

A főszerepet a végvárakban és a végbeli harcokban a lovasság vitte, a csakhamar világhírré emelkedett *magyar huszárság*. Az ő feladatuk volt, hogy az ellenség erejét kikémleljék s a már közeledő ellenségre hirtelen rajtaüssenek. A *gyalogsgágot* hajdu, darabont, mezei katona, vagy talpas katona néven nevezték. A gyalogság egy része vizen teljesített szolgálatot, ezek voltak a *naszádosok*. Ezek Győrött, Komáromban és Esztergomban állomásoztak, s főfeladatuk volt, hogy a várőrségeknek élelmet szállítsanak, hidakat verjenek s az ellenség vízi erejét támadják. A tüzérségi szolgálatot is gyalogkatonák végezték, a puskaművesek vezetése alatt; ezeket *pattantyusoknak* nevezték.

A *végvárak voltak akkor a magyar ifjúság hadi iskolái is*. A várkapitányok és hadviselt öreg vitézek oktatták itt hadimesterségre az ifjakat, akik már jó korán, 9—10 éves korukban a végházakba kerültek. Kezdték, mint fegyverhordozók s így emelkedtek aztán fokról-fokra a nagyobb rangokra. Először altisztek lettek, vagy amint akkor nevezték: főlegények, majd főemberek, vagyis főtisztek.

Ezekben a végvárakban égett akkor a magyar hazaszeretet örök mécsese, melyet szívük vérével tápláltak a végbeli magyar vitézek. Ezekben izzott a magyar dac és keserűség, ezekben virágzott a magyar vitézi virtus, magyar kedv, a magyar nyelv, a magyar dal és itt fejlődött ki a Végeken a XVI. században az a gyönyörű, daliás magyar vitézi élet, amelynek párját alig találjuk hazánk történelmében.

De a Végeken sem bőmbölt mindig az ágyu és nem süvöltött folyton a ha'álos fürgetegek szele. Az *ellenség* is meg-megfáradt, a munició is kifogyott, olykor-olykor fegyverszünetet is kötöttek és végezetül az idő sem vala mindig alkalmas a nagy hadakozásokra. Tülsire rendszerint elcsendesedett a harci zaj s a hadakozó fellek mindkét részről visszahúzódtak fészkeikbe. Ilyenkor azután kedélyesebb, otthonias élet ütött tanyát a magyar végvárakban, végházakban.

A vitézek hadi gyakorlatokkal, fegyverforgatással, vitézi játékkal, mulatozással töltötték napjaikat. Megjelentek közöttük vándorlantosok, hegedűsök, kobzosok, énekesek: jó Tinódi Sebestyén, Ilosvai Selymes Péter, Balassa Bálint és mások, maguk is különben nemcsak lanttal lantolók, de ha úgy fordult, fegyverrel is vitézkedő bajtársak. Jól ösmerték, hiszen maguk is átérték a végbeli vitézek minden buját-baját, örömét, dicsőségét és gyászát. Ékes versekbe öntötték mindezt, kótát, dallamot is szereztek hozzá. Dalaikban dicsőségkoszorút fontak a hazáért hősi halált halt bajtársak sirjára, örök emlékezetül az utódoknak ékes versekbe szedték a vitézi tetteket, han-

got adtak a szerelmese után vágyakozó katona-szív érzésének, a hazaromlásán való keserű elbuszlásnak... Megzendült a lant, fölsírt a tárogató és zengtek az édes-bus, szívet andalító dalok, a *virágénekek*, a mulattatva oktató krónikák, históriák, a dővő, pattogó katonánóták, vérpezsdítő vitézi énekek...

Mert nemcsak kenyérrel és ellenség vérével élt a végbeli magyar vitéz. Az ütött-kopott katonaköntös, a marcona külső alatt meleg magyar szív dobogott és meg is kapta a maga szellemi táplálékát. Gondoskodtak erről a várnagyok, kapitányok, akik közül a legtöbb maga is kedvelője volt a dalnak, éneknek, zenének. Sokan tábori zenészeket, siposokat, énekes apródokat is tartottak a maguk és vitézeik mulattatására. Minthogy a törökök is kedvelték a zenét, sok cigány muzsikust hoztak magukkal. Ezeket aztán, ahol csak tehették, elcsípték a végbeli vitézek és megtanították magyar nótákra. Fáraó ivadéakai aztán vígan húzták vitézeink talpa alá a ropogós magyar nótákat. Ügyes siposok is voltak a török cigányok között, ezeket török-siposoknak nevezték. Ezekből lettek később a tárogatósök. A végbeli vitézek legkedveltebb táncja az ugynevezett *hajdutánc* volt. A magyar vitézek a török cigányoktól a török nótákat is eltanulták és viszont, mikor a cigányokat ismét a törökök csípték el, mert nagyon pályáztak rájuk! akkor meg azok tanulták el a magyar nótákat. Még mást is megtanultak Allah fiai a magyaroktól — a borivást, bár ezt vallásuk szigorúan tiltotta. Jó bor mellett, nóta mellett olykor össze is melegedett a magyar és török vitéz, mert mindegyik becsülte a másikban a vitézi virtust. De ez persze csak szélesend idején volt. A harcban megint szemben álltak egymással életre-halálra!

Ilyen élet folyik a végvárakban, ezért harcoltak a végbeli vitézek is, ezért harcolt mindig a magyar: nemzete becsületéért, a családjáért, a jószága megmaradásáért. Nem kapzsiságból, nem prédáért fogott fegyvert, hanem csak akkor, mikor az ő szent jussától akarták megfosztani. De akkor aztán bátor szívvvel, erős karral, Krisztus nevében, Istenbe vetett hittel szállt a sikra! Azért az igazi végbeli vitéznek nem is volt kedvére a hosszú tél. Alig várták, hogy kintavasodjék. Mikor a végvárak sáncaiban olvadozni kezdett a hó és a bástyák peremén könnyezni kezdtek a jégcsapok, tele lett szíve harci-vággyal a végek vitézének is. Mikor aztán az egek nagyvégre kizöldítették az erdőt, mezőt, akkor kezdődött megint igazában a végbeli vitézek élete. Ha az ellenségnek szűk volt az elrabolt országrész és utjában állván valamelyik végvár, annak ostromlására indult: megkezdődött a sáncokban, palánkok között és bástyákon az élet-halál-küzdelem. Ha pedig a »kontyos koma« nem akart valamely okból mutatkozni, akkor a végbeli vitézek csapatokba verődve utána mentek, fűrgő paripáikon benyargalászva nagy vidékeket, fölkeresték az ellenséget a saját fészkeiben, ingerelték, kipiszkálták, hogy lesbe csalják, kopjatörésre, vitézi próbára, bajvivásra hívják, pusztítsák, törjék, fogyasszák, jó szerecsen (arabs) paripáikat elszedjék.

Ha a kicsapás sikerrel járt, jó vezetőklóval, vidám nótaszóval tértek vissza várukba a vitézek. Ha egyik-másik jó szerecsen-paripa

helyett véres emléket vitt haza a kobakján — katonadolog!... Nem is volt vitéz, akinek ilyen emléke nem volt, legalább egy féltucatnyi. Ez volt akkor a vitézi érem! Az igazi! Ehhez nem lehetett holmi csalafinta uton-módon hozzájutni. Aki ezt viselte, bizonyos, hogy meg is érdemelte.

...És e szomorú időkben, mikor ezeréves Hazánk teste ismét széjjel tépve, ezer sebből vérzik, az ő példájuk ad nekünk hitet, erőt, kitartást és kötelez minket Hazánk, nemzetünk, igazságunk jogunk védelmére!

*»Vitézek, mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a Végeknél?*

Szeresd a gyermekét!

Szeresd a gyermekét! A sívatag hegyen,
Hol villámok között vala az Ur jelen,
E legszentebb parancs nincs kőtablára írva:
Mosolygó kedviben, pirosuló hajnalon,
Aranybetűkkel azt az örök Irgalom
Az emberszívbe írta.

Szeresd a gyermekét! Még neki szárnya van,
A csillagok közé ő még el-elsuhan
S kitárja vidoran a mennyek ajtaját:
Hiába könyveid, hiába lángeszed,
Az Isten titkait ki nem kémlelheted,
Csak gyermeklelken át.

Szeresd a gyermekét, öleld szivedre őt,
Ringasd el lágyan a szegény kis szenvedőt,
Lehunyt pilláinak töröld le könnyeit:
S míg te a gyermekek könnyét törölgeted,
Egy láthatatlan kéz a csillagok felett
Letörli vétkeid!

Móra Ferenc.